

SALAR TÜRKLERİNİN MENŞEİ TARİHİ KAYNAKLARI VE GÖÇLERİ HAKKINDA KISA BİR İNCELEME

EYÜP SARITAŞ*

ÖZET:

Salar (撒拉) Türkleri genel olarak Çin'in Qinghai (青海) eyaletinin Xunhua (循化) Salar Otonom ilçesinde yaşamaktadırlar. Ayrıca sözü edilen eyaletin Huolong (化隆) Huizu (回族) Otonom ilçesi ile Gansu (甘肃) eyaletinin Jishihua (积石山) Baoan (保安)-Salar Otonom ilçeleri Gansu eyaletinin bazı yerleri ile Xinjiang Uygur Otonom Bölgesi'ne bağlı Urumçi ve İli şehrinde de önemli miktarda Salar Türkleri bulunmaktadır. 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayım sonuçlarına göre Salarların toplam nüfusları 87.697 olarak verilmektedir¹. Çin'in en az nüfusuna sahip nadir milletlerden birisi olan Salarlar, Uygur, Kazak ve Kırgızlar gibi diğer Türk topluluklarından uzak bir bölgede yaşamalarına rağmen pek çok geleneklerini, dillerini ve dinlerini koruyabilmeyi başarmışlardır. Oldukça zengin bir kültür tarihine sahip olan Salar Türklerinin tarihi hakkında ülkemizde her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Biz bu noktadan hareketle bu kısa incelememizde Salar Türklerinin menşeleri, tarihi, günümüzde yaşadıkları bölgelere doğru göç hareketleri ve Salar tarihinin kaynakları hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Salar, Türkler

ABSTRACT:

Salar (撒拉) Turks generally live in Xunhua (循化) Salar Autonomous district of Qinghai (青海) province of China. Besides, there are substantial number of Turks in Huolong (化隆) Huizu (回族) Autonomous district of the said province and Jishihua (积石山) Baoan (保安)-Salar Autonomous districts of Gansu (甘肃) province, some areas of Gansu province and Urumqi and Ili cities of Xinjiang Uyghur Autonomous Region. According to the census results of 1990, total population of Salars is given as 87697. Although the Salars, that is one of rare nations having the least population in China, live in a region far from other Turkish communities such as Uyghurs, Kazakhs and Kyrgyzs, they have achieved to protect their many traditions, languages and religion. There is not any study done in our country on the history of Salar Turks that has fairly rich culture history. From this point of view, we will try to make a general evaluation on the origins, history, migration movements towards the areas in which they

* Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Han Zhongyi, "Shilun Salazu Zuyuan (史论撒拉族祖源 Salarların Menşei Hakkında)", Gansu Minzu Yanjiu (甘肃民族研究 Gansu Millet Araştırmaları), 1995, Sayı 2, s. 70.

currently live and sources of the historical of Salar Turks in this short study.

Key Words: Salar, Turks

A. GİRİŞ

Çin’de yaşayan Salar Türklerinin yaşadıkları bölgeler genel olarak 3 kısma ayırmak mümkündür: Qinghai eyaletinin doğu kesimi, Gansu eyaletinin batı kısmında yer alan Sarı Nehir’in kıyıları boyunca uzanan şerit ve Doğu Türkistan bölgesi. En yoğun olarak buldukları yer olan Xunhua Salar Otonom ilçesi toplam olarak 2.100 kilometre kare genişliğindedir. Salarların yaşadıkları bölgeler tarım yapmak için çok uygun bir ortamı oluşturmaktadır. Genel olarak çeşitli tahıllar ile patates üretimi yaygındır. Ayrıca geniş bozkırlar ve otlakların varlığı da hayvancılık için uygun bir zemin sunmaktadır.²

Huizular (回族), Tu’lar (土族), Dongxianglar (东乡), Baoanlar (保安族) ve Çinlilerle birlikte yaşayan Salarlar, kaçınılmaz olarak bu milletlerden kültürel bakımlardan etkilenmişlerdir. Salarlar, Müslüman olmaları nedeniyle, kültürel olarak Han soylu Müslüman Çinlilere din, giyim-kuşam ve üretim tarzı gibi kültürel açılardan çok yakındırlar. Onlarla kız alıp-verirler, ibadette aynı camiye paylaşırlar, belki de aralarındaki en önemli fark düğün adetleridir.³

Salarların ataları Xunhua ilçesine gelip yerleştiklerinde nüfusları birkaç yüz ile bin rakamı arasında değişiyordu.⁴ Bu dönemde modern anlamda nüfus sayımı yapılmadığından, araştırmacılar kaçınılmaz olarak tahmini rakamlar vermektedirler. Salarların nüfusuna dair çeşitli rakamlar verilmektedir. Salarlar konusuna en fazla ilgi duyan Bazı Rus araştırmacılara göre 1953 yılında Salarların sayısı 31.000’i geçmiyordu. Ünlü Rus Türkolog Tenişev, Gansu ve Qinghai’da yaşayan Salarların sayısının 20.000 kişi olarak belirlemiştir. Çin istatistikleri Salar nüfusunu 1981 yılında 50.000, 1984 yılında ise 69.102 olarak vermektedir.⁵ 2005 yılında yayınlanan bir kitapta Gansu eyaletinde yaşayan Salar nüfusu 11784 olarak verilmekte,⁶ Qinghai’daki Salarlardan bahsedilmemektedir. Uygur araştırmacı Münevver toplam Salarların toplam nüfuslarının 88.000 olduğuna inanır, fakat bu rakamın hangi yıla ait

² Salazu Jian Shi 撒拉族简史 (Salarların Kısa Tarihi), Minzu Yayınevi, Pekin 2008, s. 6.

³ Mehmet Ölmez, Oğuzların En Doğudaki Kolu: Sahlılar ve Dilleri, IV. Uluslararası Büyük Türk Kurultayı, 26-28 Ekim 2009, Bildiri Kitabı, Kırım Simferopol (Akmescit), s. 436.

⁴ Ma Haiyun (Ed.)-Li Liqin-Ma Chengjun, Fanhui Haishi Huifan? Hanhui Haishi Huimin (番回还是汉回还是回民 Fanhui mi Yoksa Huifan mı?-Hanhui mi Yoksa Huimin mi?)-18.Shiji Gansu de Salaerzu Qun Jieding Yu Qingchao Xingzheng Biange (18世纪甘肃的撒拉族界定与清朝行政变革 18. Yüzyılda Gansu’daki Salar Topluluklarının Yerleşimi ve Qing Hanedanı’ndaki Yönetim Alanındaki Değişiklikler), Minzu Xiao Dao (民族小岛 Milletler Adası), Millet Yayınları, Pekin 2010, s. 312.

⁵ Marat Durduev, Çin Türkmenleri, Rusçadan Çeviren: Saadetin Gömeç, Tarih Araştırmaları, 19/30, Ankara 1998, s.330.

⁶ Ma Zixiang-Ma Zhaoxi, Gansu Shaoshu Minzu Minsu Wenhua Gailan (甘肃少数民族民俗概论 Gansu Azınlık Milletlerinin Gelenekleri ve Kültürlerinin Genel Durumu), Millet Yayınevi, Pekin 2005, 163.

olduğunu belirtmez.⁷ Çin'in Qinghai eyaletinin yerleşik milletlerinden olan Salarlar, sözü edilen eyaletin Xunhua Salar Otonom İlçesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ayrıca Gansu eyaletine bağlı Hezhou (河州) ile Doğu Türkistan bölgesinde de az sayıda Salar yaşamaktadır. Çok sayıda Türk soyuna mensup topluluğun yaşadığı Doğu Türkistan'daki salar topluluğunun sayısı oldukça sınırlıdır. 1990 yılında dördüncüsü yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre adı geçen bölgedeki toplam Salar topluluğunun sayısı 3660 civarındadır. Genel olarak Doğu Türkistan'ın İli şehri yönetimi sınırları içinde kalan Yining (伊宁) ilçesine bağlı Samuyusun (萨木于孜) kasabasında yaşamlarını sürdürmektedirler. 2008 yılı sonunda bu bölgede yerleşik Salarların nüfusu 5.000'i aşmış bir durumda idi. Bu bölgedeki Salarların genel olarak hayvancılıkla geçimlerini sürdürmektedirler.⁸

Salarların temel gıda maddesi buğday olup, Çin tarz bir tür ekmek olan ve su buharında pişirilen “mantou” yemeyi severler. Uygurlarda olduğu elde yapılan uzun makarna Salar toplumunda da geçerlidir. Müslüman oldukları için domuz, köpek eşek ve at eti yemezler, içki içmezler.⁹

SALARLARIN TARİHİ KAYNAKLARI

Türk toplulukları arasında oldukça özel bir yere sahip olan Salarların tarih kaynaklarının oldukça sınırlı bir kısmını Çince olarak yazılmışlardır. Karahanlı döneminden başlamak üzere Salarların tarihi konusundaki materyaller Arap harfleriyle eski Türkçe olarak yazılmıştır. Bu alanda en tanınmış olan kaynak ise Divan -ı Lügat-ı Türk'tür. Yuan (1279-1368) dönemine girilmesiyle Salarlar hakkında ayrıntılı bilgiler içeren Çin kaynakları görmeye başlamıştır. Biz bu araştırmamızı tamamen Çin kaynaklarını temel olarak yaptık. Salar Türklerinin tarihi hakkında değerli kayıtlar içeren Çin kaynaklarını aşağıdaki şekilde gruplara ayırmak mümkündür:

1. Yuan (1279-1368) Dönemine Ait Kaynaklar

Salarlar hakkında en eski tarihi kayıtları Yuan Shi'nın (元史Yuan Hanedanı Tarihi) 87. Bölümü ile oluşturan, Xin Yuan Shi'nın (新元史Yeni Yuan Hanedanı Tarihi) 29. Bölümünde mevcuttur. Yuan Hanedanı Tarihi'nin 200. Bölümü, söz konusu hanedan döneminde “Shilu” (实录) adı verilen gerçek kayıtlardan da yararlanarak Salarla ilgili pek çok materyali kapsamaktadır. Burada sözünü ettiğimiz yıllıklarda Salar ismi Çin karakterleri farklı şekillerde yazılmış olsalar da hepsi salar sözcüğünün değişik Çince telaffuzlarını oluşturmaktadır.¹⁰ Salarların kendi

⁷ Münevver, Zailun Salazu de Zuyuan Yu Xingcheng Wenti (再论撒拉族的形成问题 Salarların Menşei ve Oluşum Sorununa Dair), Zhongyang Minzu Daxue Xuebao (中央民族大学学报: Merkezi Milletler Üniversitesi Dergisi), 2001, Sayı 6, s. 16.

⁸ Jia Wei- Li Chenling, Xinjiang Salazu Lishi Qiantu Yu Wenhua Bianqian Yanjiu (新疆撒拉族历史研究 Doğu Türkistan Salarlarının Tarihi Göçleri ve Kültürlerinin Değişimine Dair Araştırmalar), Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (新疆师范大学学报 Doğu Türkistan Eğitim Üniversitesi Dergisi), 2010, Sayı 12, s. 84.

⁹ Zhang Bibo-Dong Guoyao, Zhongguo Gudai Beifang Minzu Wenhua Shi (中国古代北方民族文化史 Çin Eski Kuzey Milletlerinin Kültür Tarihi), Heilongjiang Halk Yaynevi, Harbin 1993, s. 1559.

¹⁰ Ban Yizhi Qinghai Minzu Shi Rumen (青海民族史入门 Qinghai Milletlerinin Tarihine Giriş),

dillerinde Arap harfleri ile yazıkları eserler içerik olarak oldukça karışık bir vaziyettedir. İçerik bakımından dini faaliyetler, efsaneler ve tarihi hikayelerden ibarettir. Bunlar arasında Qing döneminde kaleme alınmış olan bir deri yüzey üzerine yazılmış metnin tarihi değeri oldukça yüksektir. Qinghai eyaletinin Xunhua kasabasında yaşayan Jie Zishi adlı kişi tarafından muhafaza edilmektedir. Bundan başka Feng Chengjun tarafından Çinceye tercüme edilen Duozang Menggu Shi (多桑蒙古史 Duozang Moğol Tarihi) adlı eserin ekleri arasında, Salarların ataları hakkında tarihi belgeler vardır.

2. Ming (1368-1644) Dönemine Ait Kaynaklar

Ming hanedanı dönemine gelindiğinde salarlara dair Çince kaynakların sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Ming hanedanının resmi kaynağı olan Ming Shi'nin (明史 Ming Hanedanı Tarihi) Bu döneme ait kaynaklarda özellikle başta babadan oğula geçen liderlik sistemi adı verilen Tusı (土司)¹¹, sistemi olmak üzere, Salarların yaşadıkları bölgelerdeki askeri faaliyetler ve ekonomik durum hakkında kayıtlar yer almaktadır.

Ming Shilu (明实录) adlı kaynağın 121. İle 15. Bölümlerinde Salarlara dair bazı özetlenmiş bilgilere rastlanmaktadır. Bu kaynağın özellikle 2928. Bölümü siyasi, askeri, ekonomik hayat ile hükümdarların yaşamları ve fermanları hakkında pek çok tarihi belgeler içermektedir. Burada yer alan kayıtlar Salarlar hakkında araştırma yapmak isteyenler için bir hazine durumundadır. Fakat bu bölümlerdeki kayıtlar dikkatlice incelendiğinde, tarihi kayıtların gerçeklerle uyduğu, fakat bazı tarihi efsanelerin inanırılık derecesine sahip olmadıkları anlaşılır. Diğer taraftan Ming Hanedanı Tarihi'nin 310. Bölümünde Tusı Sistemine dair önemli belgeler kaydedilmiştir. Bu sistemin menşei, kuşaklar boyunca kimlerin görev aldıkları ve faaliyetleri hakkındaki bilgileri Gong Jinghan Xun Hua Zhi adlı eserin 5. bölümüne kaydetmiştir. Gong Jinghan, bu görevini yerine getirirken Salarların Tuci Sisteminden başka, Ming dönemine ait arşiv kayıtlarını başvurmayı da ihmal etmemiştir. Bu arşiv belgelerin asılları ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır, bu bakımdan Xun Hua Zhi adlı kaynak son derece önemlidir.

Ming döneminin bir diğer önemli kaynağı olan ve toplam 6 bölümden oluşan Da Ming Hui Dian'in (大明会典) 228. bölümü, Salar toplumunda görülen rütbe sistemi hakkında zengin bilgiler içermektedir. Burada sözünü ettiğimiz kaynağı, dönemin diğer kaynaklarından ayıran özelliği, anlatılan pek çok konunun resimli olarak dile getirilmesidir.

Ming döneminde yaşamış olan Zhang Yu (张雨) tarafından kaleme alınan Bian Zheng Kao'nun (边政考) 9. bölümünde Salarların atalarının durumu, Salarların nüfusları ve onların sosyo-ekonomik yapılarına dair ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.¹²

Çin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınevi, Xining 1987, s. 110.

¹¹ Yuan, Ming ve Qing hanedanları boyunca devam edip, 1950'li yıllarda sona eren bu sisteme göre, liderlik miras yoluyla babadan oğla geçirdi. (Fan Zhaozhong, Xin Shidai Han Ying Cidian (新時代漢英詞典 Yeni Dönem Çince-İngilizce Sözlük), Ticaret Yayınevi, Pekin 2001, s. 1202.)

¹² Li Jinyou, Zhongguo Shaoshu Minzu Guji Lun (中国少数民族古籍论 Çin Azınlık Milletlerinin Eski Yazılı Materyallerine Dair), Bashu Yayınevi, Chengdu 1997, s. 213.

Liu Zhuo'nun (刘卓) yazdığı He Zhou Zhi (河州志 Hezhou Kayıtları) 4 bölümden oluşur ve Salarların yaşadığı coğrafi bölge ile Çin'in kuzeydoğu bölgesindeki çay ve at pazarının durumu ve Qinghai ve Tibet'te yaşayan illetlerin birbirleri ile olan ilişkiler hakkında geniş bilgiler içerir.

Ming dönemine ait bir diğer kaynak da yerel tarih bakımından önem arzeden Gan Ning Qing Shilue (甘宁青史略) adını taşıyan (Gansu Qinghai'in Genel Tarihi) eserdir. Bu eserin 13. Bölümünde Salarların Yuan döneminde şimdiki yaşadıkları yerlere göç edip gelişlerine dair kayıtlar yer almaktadır. Bu eserin çağdaş tarihçilik bakımından oldukça ileri bir seviyede olduğunu belirtmek mümkündür, zira kaynağın yazarı Mu Shouqi eserini yazarken gerekli eserinin gerekli yerlerinde analizler yaparak kendi görüşlerini de ilave etmiştir. Mu Shouqi, bu kitabında Salarların Yuan hanedanı zamanında şimdiki yaşadıkları yerlere geldiklerini kaydetmektedir. Ming Jia Qing 16 yılında Zhang Yuzhuan tarafından kaleme alınmış olan Bian Zheng Kao adlı kaynakta Salarların atları ve nüfusu hakkında hazine değerinde belgeler yer almaktadır.¹³ Xun Hua Zhi'nin 1. 2. ve 7. bölümleri Salarların yaşadıkları coğrafi bölgeler ile Salarlarda çay ve at ticaretinin yapıldığı pazarlar hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. XV-XVIII. yüzyıllarda bizzat Salarlar tarafından el yazısı ile "Salar Tarihi" yazılmışsa da, bu kaynak şimdiye kadar araştırmacıların eline geçmemiştir.¹⁴

3. Qing (1644-1911) Dönemine Ait Kaynaklar

Qing hanedanı zamanında Salarlar hanedan yönetimine karşı birçok kez başkaldırılmışlardır. Salarların bu gibi başkaldırı hareketlerinden dolayı, Qing hanedanının tarih yazımından sorumlu görevlileri söz konusu millet hakkında çok miktarda kayıt tutmalarına neden olmuştur. Salarların bu gibi halk hareketleri hakkında "Salazu Dangan Shiliao" (撒拉族当安史料) ve "Salazu Shiliao Bianlu" (撒拉族史料编录) gibi kaynaklarında bilgiler vardır. Bu kaynakların önemli bir kısmı Qing dönemine aittir.

Qing Shi Lu (清实录): Qing hanedanı sarayındaki resmi tarihçileri tarafından yazılan bu eser toplam 4484 bölümdür. Bu kaynakta söz konusu dönemde tahtta bulunan Shi Zong (世宗), Gao Zong (高宗), Ren Zong (仁宗), Xuan Zong (宣宗) ve Wen Zong (文宗) gibi hükümdarlar zamanındaki olaylar ve Salarların Tusi sistemi ve onların yönetime karşı düzenledikleri ayaklanmalar hakkında ayrıntılı bilgiler vardır.

Huang Qing Zhi Gong Tu (皇清职贡图): Qianlong Saltanat yıllarında (1736-1795) yazılmış olan bu eser 9 bölümden oluşmakta olup, kadın ve erkek Salar giyim ve görünüşlerini resimlerle anlatmasının yanında, Salarların çeşitli gelenek ve görenekleri ile yedikleri yiyeceklerini yazı ile anlatmaktadır. Bu kaynak özellikle Salarların gelenekleri bakımından çok kıymetli belgeleri ihtiva etmektedir.

Xun Hua Zhi: İçinde 8 bölüm bulunan bu kaynak Gong Jinghan (龚景翰) 1793 yılında yazılmıştır. Salar tarihine ilişkin en önemli kaynaktır. Salarların yaşadıkları coğrafi çevreden, eğitime, sosyo-ekonomik durumdan tarıma ve Salarların nüfusuna kadar çok geniş bir yelpazedeki konular hakkında zenin belgeyi ihtiva etmektedir.

¹³ Ban Yizhi, a. g. e. s. 113.

¹⁴ E. R. Tenişev, Salarskiy Yazık, Moskova 1963, s. 9.

Salazu Dangan Shuliao (撒拉族档案史料): Bu eser Salarların Çinli Müslümanlar olarak bilinen Huizularla birlikte Qing hanedanına karşı baş kaldıkları hareketlerle ilgili tarihi belgelerden oluşur. 1981 yılında Qinghai Milletler Enstitüsü tarafından yayınlanan bu kaynak toplam 358 sayfadan oluşmaktadır ve 370 adet arşiv belgesini kapsamaktadır.

Salazu Shuliao Bianlu (撒拉族史料编录): Bu kaynak resmi tarih, bölgesel kayıtlar ve özel tarih kayıtlarından oluşmaktadır. 1981 yılında Qinghai Milletler Enstitüsü tarafından yayına hazırlanmış olup toplam 182 sayfadan oluşur. Bu eser çok zengin bir içeriğe sahiptir. Öyle ki Salarların menşei, politik ve askeri sistemleri, eğitim durumları, toplumsal durum ve Qing yönetime karşı yapılan isyanlar hakkında geniş kayıtlar içerir.¹⁵

Yukarıda kısaca belirtilen kaynaklar dışında bazı Çinli olmayan seyyahlar ve özellikle Salarlar hakkında araştırma yapmak üzere Çin'e gelen uzmanlar da, gördükleri ve duyduklarını içeren ayrıntılı bilgileri kayda geçirmişlerdir. Bu araştırmacılar arasında en fazla tanınmış olanı Rus bilgin Potanin'dir.

4. **Minguo (民国 1912-1949) Dönemine Ait Kaynaklar**

Çin Cumhuriyeti Dönemi olarak da bilinen bu devir her ne kadar çağdaş dönemlere daha da yakın olsa da, bu devre ait Salarlar hakkında kayıtlar içeren belgelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu belgeler arasında en fazla göze çarpanlar yerleşim yerlerine dair bilgiler, sosyolojik araştırmalara sonuçları ve bir takım bilimsel çalışmalardan oluşmaktadır. Söz konusu devre ait Salar tarih kaynaklarının başlıcaları şunlardır:

Xin Yuan Shi (新元史): Ke Shaomin tarafından 1920 yılında yazılmış olan bu eser 257 bölümden oluşmakta olup, yakın dönem Çin tarihi konusunda dönemin önde gelen kaynakları arasında yer almaktadır. Xin Yuan Shi hazırlanırken Yuan hanedanı tarihi, Yuan hanedanının Gizli tarihi, Jing Shi Da Dian (经世大典), Yuan Dian Zhang (远典章), Yuan Shi Yi Wen Zheng Bu (元史译文证补) gibi tarih kitaplarının yanında çeşitli el yazmaları ve yazılar külliyyatından da geniş olarak yararlanılmıştır. Bu kaynağın Sülaleler Kısmında Salar Türklerine dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁶

Qing Shi Gao (清史稿): Zhao Er tarafından 1928 yılında kaleme alınmış olan Qing Shi Gao, çok miktarda arşiv belgesi Gerçek kayıtlar, yazıtlar ve edebi makale külliyyatları gibi çok çeşitli materyallerden yararlanılarak vücuda getirilmiştir. Bu kitabın 517. Bölümünde Xunhua ilçesinde yaşayan salarların Tusı sistemi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca sözü edilen bölgede yaşayan Salar tarihine dair tarihi belgelerin sayısı oldukça fazla miktardadır.

Gan Ning Qing Shi Lue (甘宁青史略): Çinli tarihçi Mu Shouqi tarafından 1937 yılında yazılmış olan Gan Ning Qing Shi Lue (甘宁青史略), toplam olarak 40 bölümden meydana gelmektedir. Çin'in kuzeybatı bölgesinin tarihi konusunda zengin tarihi malzemeler içeren bu kitap Salar tarihi hakkında araştırma yapmak isteyenler için değerli bir kaynak durumundadır.

¹⁵ Li Songmao, Huizu Dongxiangzu Tuzu Salazu Baoanzu Baike Quanshu (回族东乡族土族撒拉族保安族 Huizular Dongxianglar, Tu'lar, Salarlar Baoanzu Ansiklopedisi), Zongjiao Wenhua Chubanshi (宗教文化出版社 Din Kültürü Yayınevi), Pekin 2008, s. 648.

¹⁶ Li Jinyou, Zhongguo Shaoshu Minzu, a. g. e. s. 217.

B. SALARLARIN MENŞEİ

Türkçe konuşan bir topluluk olan Salarların, kendilerine verdikleri isim olan “Salar” sözcüğünün Salur’dan geldiği bilinmektedir. Salurlar Oğuz boylarından birisini oluştururdu. Mahmut Kaşgari’nin Divan-ı Lügat-ı Türk’ünde Salurların 22 Oğuz boyundan birisi olduğu kaydedilmektedir. Ünlü Fransız bilgini Paul Pelliot Salarların menşenin Oğuzların bir kısmını oluşturan Salarlardan geldiğini, Rus bilim adamı E. R. Tenişev ise Salarların 14. yüzyılda Türkmenler arasında yer alan “Salar” ya da “Salor” adını taşıyan bir kabilenin Salarların menşeni oluşturduğuna inanmaktadır.¹⁷ Burada yer alan tarihi kayıtlar gerçeklerle uyuşmakta, fakat bazı tarihi efsanelere inanılmayacağı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Salarların önemli bir özelliği olan “Tusı Sistemi” hakkında Ming Hanedanı Tarihi’nin 310. Bölümünde çok önemli tarihi bilgiler bulunmaktadır. Tusı sistemi sadece Salarlar arasında değil, Çin’in kuzeybatı ile güneybatı bölgesinde yaşayan azınlık milletleri arasında görülmektedir. Fakat Qinghai eyaletinin doğu kesiminde uygulanan Tusı sistemi ilk olarak Ming hanedanının ilk yıllarına uygulanmaya başlanmıştır.¹⁸ Salarların Tusı sisteminde kuşaklar boyunca her bir Tusı görevini üstlenenlerin faaliyetlerine dair belirli tarihi belgeler Qing hanedanı zamanında Xun Hua Zhi adlı kaynağın 5. Kısımında ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. İşte Xunhua Zhi Salarların tarihi bakımından son derece önemlidir.

Salarların menşenin Sartlara dayandığına dair görüş pek fazla taraftar kazanamamıştır. Çinli araştırmacı Mi Yizhi, Salarların Sartlardan geldiğine inanır.¹⁹ Oysa Salarlar, Türkler arasında Salur, Salır gibi şekillerde isimlendirilmiş, fakat ad şeklinde adlandırıldığına rastlanmamıştır.

C. SALARLARIN DOĞUYA GÖÇÜ

Sarı Uygurlarda olduğu gibi Salar Türkleri de günümüzde yaşadıkları bölgeye sonradan gelip yerleşmişlerdir. Salar tarihinin kaynakları dikkatlice incelendiğinde görüşür ki, onların göçleri konusunda her hangi bir kaynaktan bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla Salar Türklerinin göç hareketlerine dair yazılıp çizilenler tamamen tahminlere dayanmaktadır. Dolayısıyla onların gerçekleştirdikleri bu göç hareketi Salar tarihinin, yeni vatanlarındaki tarihlerinin başlangıcını teşkil etmektedir.

Fakat Salar efsaneleri bir bakıma onların göç faaliyetlerine bir tür kaynaklık yapmaktadır. Bu efsaneye göre Xunhua’nın bir sokağında Deve Pınarı ile Beyaz Taş Deve vardır. Eski Salar lideri Galeman’ın önderliğinde doğu yönünde göç ederek şimdiki yaşadıkları topraklara gelmişlerdir. Yukarıda sözü edile beyaz Taş deve heykelinin etrafı ağaçlar ve çiçeklerle donatılmıştır. Burası günümüzde bölgenin en fazla ziyaret edilen turistik bölge durumuna gelmiştir. Salar efsaneleri onların

¹⁷ Li Shuhui, Salazu Xianmin Dongqian Lishi Kaobian (撒拉族先民东迁历史考辨 Salarların Atalarının Doğuya Göçmeden Önceki Tarihlerine İlişkin Tartışmalar Hakkında), Gansu Minzu Yanjiu (甘肃民族研究 Gansu Milletleri Araştırmaları), 2004, Sayı 2, s. 37.

¹⁸ Wei Xin, Tusı Zhidu (土司制度 Tusı Sistemi), Qinghai Minzu Yanjiu (青海民族研究 Qinghai Milletleri Araştırmaları), 1993, Sayı 3, s. 82.

¹⁹ Mi Yizhi, Salazu Shihui Zhengzhi Shi (撒拉族社会政治史 Salarların Sosyo-Politik Tarihi), Huanghe Kültür Yayınevi, Hongkong 1990, s. 21.

menşeleri konusunda olduğu gibi salarların göçleri hususunda da bize önemli ipuçları sunmaktadır. Bu efsaneler Yukarıda sözü geçen Galeman'ın önderliğinde bir kısım Salar kitlesi Orta Asya bölgesinde yer alan Semerkant bölgesinden göç ederek Xunhua'ya gelmişlerdir. Bir diğer Salar kitlesi de Afganistan'ın kuzey kesinde yer alan Samagan şehrinin doğusundan gelmişlerdir. Efsanelere göre Semerkant'tan gelen Salar grubu Xunhua'ya diğer kitleden daha önce gelmiştir.²⁰ Salarların düğünlerde deve dansı yapmaları bu göçe bir kanıt olarak gösterilmektedir. Tarih ve dil alanında yapıla araştırmalar ile gelenekler ve ev kurma gibi alışkanlıklar ayrıntılı olarak incelendiğinde salar göçünün 13. yüzyılda orta Asya bölgesinden şimdiki yaşadıkları bölgelere doğru yapıldığını göstermektedir.²¹ Salarlar Xunhua'ya gelmeden önce, Semerkant'ta yaşamlarını sürdüren Oğuzların Salur ya da Salar boyunun bir boyu olduğu bilinmektedir. Anadolu'da hüküm süren Selçuklu Devletinde salarların önemli bir yere sahip olduğu tarih kayıtlarınca sabittir.

Salarların batıdan hareket edip doğu yönünde gerçekleştirdikleri göç hareketini başlıca iki devreye ayırmak mümkündür:

Birinci Göç Evresi: Salarların ilk göç hareketleri Cengiz Han'ın batıyı istila hareketlerinin başladığı yıllarda vuku bulmuştur. 1221 yılında Harezmi bölgesini ve istila eden Cengiz Han, Türklerin yaşadıkları bölgelerden geçerken marangoz, mimar ve asker gibi meslek gruplarını bir araya getirerek, Moğol ordularına katılmalarını sağlamış ve onları çeşitli bölgelere dağıtmıştır. Bu harekete bağlı olarak bir gönderilen bir kısım Türk de Ningxia eyaletinin başkenti Yinchuan ve yakınlarına gelmiştir. Yinchuan'a yerleşen bu Türklerden bir kısım da Gansu ve Qinghai eyaletlerine de gelip yerleşmişlerdir. Bu yıllarda Xunhua'ya da yerleşen Türk kitlesi olmuştur.²² Buradan da anlaşılacağı üzere, günümüzdeki Salarların ataları askeri yollardan ve Moğol ordusunun isteği doğrultusunda birinci göç faaliyetine başlamışlardır. İlk dalga göç sırasında gelen Salarlar, yerleşik tarımcı değil göçebe olanlardı. Bu nedenle onlardan göçebe hayatına dair pek çok sözcükler günümüze kadar kullanılagelmiştir.²³ Özetle ilk olarak Çin topraklarına gelen Salarlar şimdiki Xunhua ilçesini merkez edinerek burada toplanıp yerleşmişlerdir.

İkinci Göç Evresi: Timur devletinin zayıflamaya yüz tutmasıyla Orta Asya'nın siyasi görünümünde değişiklikler kendini hissettirmeye başlamış, bunun etkisiyle Karakoyunlular İran'ın batısı ile kuzeybatı kesiminde 1387-1468 yılları arasında hüküm sürececek olan devletlerini kurmuşlar, fakat Akkoyunlular ile aralarında çıkan şiddetli savaşlar etkilerini geniş bir alanda göstermiş, sakin bir yaşam bölgesine ihtiyaç duyan Salarlar ikinci bir göç dalgasını başlatmışlardır.

Sonuç

Salarlar Oğuz Türklerinin büyük ve kalabalık bir boyu olan Salarlar arasında yaşarlarken, Semerkant'tan ve Samagan'dan göç ederek, Çin'in Qinghai eyaleti sınırları içinde yer alan Xunhua'ya gelip yerleşen, Salar grubu yeni komşuları olan Tibetliler, Müslüman Çinliler ve kendilerine han ismini veren Çinlilere komşu

²⁰ Han Zhongyi, Shulun Salazu Zuyuan (《史论撒拉族迁徙》 Salarların Menşei Hakkında), Gansu Minsu Yanjiu (Gansu Milletleri Araştırmaları), 1995, Sayı 2, s. 73.

²¹ Xiao Xian, Sala Dongqian (《撒拉东迁》 Salarların Doğuya Göçleri), Qinghai Minzu Yanjiu (青海民族研究 Qinghai Millet Araştırmaları), 1993, Sayı 1, s. 83.

²² Han Zhongyi, Shulun Salazu a. g. m. s. 72.

²³ Han Zhongyi, a. g. m. S. 72.

olduktan sonra, özellikle Tibetlilerin yoğun kültürel baskılarına boyun eğmeyerek İslam inancını korumuşlar ve Uygurca'ya çok yakın olan dillerini Tibetçe ve Çince'nin baskın etkilerine rağmen, eski özelliklerini kaybetmeksizin günümüze kadar yaşatmayı başarmış, çok renkli bir kültürel geçmişe sahip Türk topluğudur. Kimi araştırmacılar tarafından Türkmenlerin Çin'deki uzantıları olarak da bilinen Salarların kültürü hakkında eski Türkçe ve Çince olarak kaleme alınmış pek çok yazılı materyaller, Tarih ve Filoloji camiası tarafından yeteri kadar incelenip değerlendirilememiştir. He ne kadar Çin'de yaşayan salarlar hakkındaki modern anlamdaki araştırmalar 20. Yüzyılın ikinci yarısında sonra başlatılmışsa da, salarların tarihi, gelenekleri, yaşadıkları coğrafi çevrenin özellikleri ve Çinliler, Tibetliler ve Çinlilerle olan yoğun kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Biz bu kısa araştırmamızda, ağırlıklı olarak efsane ve tarihi kayıtlara dayanılarak aydınlatmaya çalışılan Salarların menşeleri, kendileri hakkında oldukça renkli ve ayrıntılı bilgiler içeren Çince yazılmış tarih kaynakları ve eserleri ile Semerkant ve Samagan'dan şimdi yaşadıkları Xunhua ilçesine yaptıkları göç hakkında bazı değerlendirmeler yapmaya gayret ettik. Çin'deki nüfuslarının 130.000'i aştığı bilinen Salar Türkleri hakkında ülkemizde yapılan araştırmaların ezici çoğunluğu onların dillerinin incelenmesine ayrılması nedeniyle, biz dikkatleri Salarların tarihi kaynakları, menşeleri ve göçlerine çekerek, Türk araştırmacılarının Salar araştırmaları alanına daha fazla ilgi duymalarını umut ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

BAN Yizhi Qinghai Minzu Shi Rumen (青海民族史入门: Qinghai Milletlerinin Tarihine Giriş), Çin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınevi, Xining 1987.

FAN Zhaozhong, Xin Shidai Han Ying Cidian (新时代汉英词典: Yeni Dönem Çince-İngilizce Sözlük), Ticaret Yayınevi, Pekin 2001.

HAN Zhongyi, "Shilun Salazu Zuyuan (史论撒拉族渊源: Salarların Menşei Hakkında)", Gansu Minzu Yanjiu (Gansu Millet Araştırmaları), 1995, Sayı 2.

MA Haiyun (Ed.)-Li Liqin-Ma Chengjun, Fanhui Haishi Huifan? Hanhui Haishi Huimin (番回还是汉回还是回民: Fanhui mi Yoksa Huifan mı?-Hanhui mi Yoksa Huimin mi?)-18.Shiji Gansu de Salaerzu Qun Jieding Yu Qingchao Xingzheng Biange (18世纪甘肃的撒拉族群界定与清朝行政变革: 18. Yüzyılda Gansu'daki Salar Topluluklarının Yerleşimi ve Qing Hanedanı'ndaki Yönetim Alanındaki Değişiklikler), Minzu Xiao Dao (民族小岛: Milletler Adası), Millet Yayınları, Pekin 2010.

DURDUYEV Marat, Çin Türkmenleri, Rusçadan Çeviren: Saadettin Gömeç, Tarih Araştırmaları, 19/30, Ankara 1998.

JIA Wei- Li Chenling, Xinjiang Salazu Lishi Qiantu Yu Wenhua Bianqian Yanjiu (新疆撒拉族历史前图研究: Doğu Türkistan Salarlarının Tarihi Göçleri ve Kültürlerinin Değişimine Dair Araştırmalar), Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (新疆师范大学学报: Doğu Türkistan Eğitim Üniversitesi Dergisi), 2010, Sayı 12.

LI Jinyou, Zhongguo Shaoshu Minzu Guji Lun (中国少数民族古籍论: Çin Azınlık Milletlerinin Eski Yazılı Materyallerine Dair), Bashu Yayınevi, Chengdu 1997.

LI Songmao, Huizu Dongxiangzu Tuzu Salazu Baoanzu Baike Quanshu (回族东乡族土族撒拉族保安族 Huizular Dongxianglar, Tu'lar, Salarlar Baoanzu Ansiklopedisi), Zongjiao Wenhua Chubanshi (宗教文化出版社 Din Kültürü Yayınevi), Pekin 2008.

LI Shuhui, Salazu Xianmin Dongqian Lishi Kaobian (撒拉族先民东迁历史考辨) Salarların Atalarının Doğuya Göçmeden Önceki Tarihlerine İlişkin Tartışmalar Hakkında), Gansu Minzu Yanjiu (甘肃民族研究 Gansu Milletleri Araştırmaları), 2004, Sayı 2.

MA Zixiang-Ma Zhaoxi, Gansu Shaoshu Minzu Minsu Wenhua Gailan (甘肃少数民族民俗概论 Gansu Azınlık Milletlerinin Gelenekleri ve Kültürlerinin Genel Durumu), Millet Yayınevi, Pekin 2005.

MI Yizhi, Salazu Shihui Zhengzhi Shi (撒拉族社会政治史 Salarların Sosyo-Politik Tarihi), Huanghe Kültür Yayınevi, Hongkong 1990.

MÜNEVVER, Zailun Salazu de Zuyuan Yu Xingcheng Wenti (再论撒拉族的形成问题 Salarların Menşei ve Oluşum Sorununa Dair), Zhongyang Minzu Daxue Xuebao (中央民族大学学报 Merkezi Milletler Üniversitesi Dergisi), 2001, Sayı 6.

ÖLMEZ Mehmet, Oğuzların En Doğudaki Kolu: Salırlar ve Dilleri, IV. Uluslararası Büyük Türk Kurultayı, 26-28 Ekim 2009, Bildiri Kitabı, Kırım Simferopol (Akmescit).

SALAZU Jian Shi (撒拉族简史 Salarların Kısa Tarihi), Minzu Yayınevi, Pekin 2008.

TENİŞEV E. R., Salarskiy Yazık, Moskova 1963.

WEI Xin, Tusi Zhidu (土司制度 Tusi Sistemi), Qinghai Minzu Yanjiu (青海民族研究 Qinghai Milletleri Araştırmaları), 1993, Sayı 3.

XIAO Xian, Sala Dongqian (撒拉东迁 Salarların Doğuya Göçleri), Qinghai Minzu Yanjiu (青海民族研究 Qinghai Millet Araştırmaları), 1993, Sayı 1.

ZHANG Bibo-DONG Guoyao, Zhongguo Gudai Beifang Minzu Wenhua Shi (中国古代北方民族文化史 Çin Eski Kuzey Milletlerinin Kültür Tarihi), Heilongjiang Halk Yayınevi, Harbin 1993.